

В МЪЧИТЕЛНОТО ОЧАКВАНЕ НА ПОСЛЕДНАТА ПОБЕДА НА ЖИВОТА

Предговор към книгата Константинов, К. *Птица над пожарищата*.
София: Коралов и Сие, 2020

Владимир Игнатов

9. ФЕГ „Алфонс дьо Ламартин“
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Нишките на времето последователно се преплитат в придошлите тъжно-светли спомени за едно драматично минало. Непосредствено преживяното се възвръща за нов живот в изтерзаното човешко и творческо съзнание, което сега му придава една благородна патина. А това става чрез *страданието*, сякаш дълговечно, но извисяващо, и чрез категоричната като житейски избор и нравствен императив – и затова неоценяема – *жертва* в името на оцелостения индивидуален вътрешен свят.

Отдалеч полосите на натрупания опит – съкровен и безутешен – могат да се съберат, отвеждайки неизменно към така нужната житейска равностетка, към самоналагащата се психологическа проникновеност спрямо рефлексите на случилото се. Отделните обекти по тях трябва да се подредят и осмислят във взаимната им свързаност и обусловеност, а собственото място из тяхната несигурност и преломност – да се (пре)открие и съхрани.

Споменът е откъснат от времето, той е упорит, не заспива. Чрез него бавно се открехват драпериите на онова неотдавна, което привлича и плаши едновременно, но познанието за което е своеобразен пътеуказател за бъдещето.

В задъхания път през годините то поражда срам и мъка – заради неумолимия и безсмислен кошмар, наречен Война, властно и безскрупулно диктуващ всичко в него, – но и тиха надежда, стаен възторг – заради силата на човешкия дух и умението отвъд грохота и разрухата навред да се открият и ревностно да се опазят множество малки, съкровени радости.

Как може да стане това? Нима сред толкова загуби, някои от тях – зловещо непоправими, човек би могъл да мисли за придобиването на нещо такова?

Отговори на тези и други въпроси дава един български писател, отблизо видял и преживял екзистенциалните абсурди на своето време, тревожно проследил пренареждането на социалния ценностен ред, трагично приел загубата на хуманистичния идеал при постоянната изостреност на насилствено прекрояването на жизнени пространства. Затова и естествената реакция на изтерзаното творческо съзнание се открива в моралната присъда, в изстрадано-то нравствено-битийно предупреждение, в неотменимия духовен завет.

Думата е за Константин Константинов (1890 – 1970) – едно от знаковите имена в развитието на българската мемоаристика, а посочените житейски болезнено преживени и художествено изтънчено vyplътени места на паметта могат да се открият в по-късна негова книга, в която горестта, разочарованието, възторгът и вярата в едно ново бъдеще провокират към спонтанен размисъл.

„Птица над пожарищата“ предхожда хронологично, идейно-съдържателно и поетологично забележителния мемоарен шедевър „Път през годините“ – ценно свидетелство на една епоха, на съдбовните превратности в нея, на дирените и прилаганите стратегии за пребиваване и оцеляване сред тях на човека, на интелектуалеца. Но тъкмо в „Птица над пожарищата“ най-напред присъства онова, което сетне в спомените на писателя ще се превърне в основен, определящ подход при изобразяването и коментирането на ретроспективно възстановяваните събития, хора, явления: *заличаването на автора*, доколкото това е възможно.

С ясната цел за постигането на по-голяма обективност и достоверност.

С категоричното желание *другите* да бъдат открити като водещите фигури в този тъжно-възторжен разказ за общите места в драматичното пътуване във времето.

С горчивата равностойност на отминалото и с тихите упования в предстоящото през универсалността на съпреживяното, посочила и наложила неотменимите ориентири в живота.

„Птица над пожарищата“ се появява за първи път през 1946 г. – само две години след онези преломни събития, белязали колективната човешка участ, разполовявайки я между объркаността и тревогата, от една страна, и смътните очаквания, от друга. Но значението на тази книга далеч не се изчерпва само в интензивния литературноисторически контекст на 40-те, в който мястото ѝ е неоспоримо. Или единствено като своего рода „свидетелствуване“

на епохата на повторно безжалостно преразпределение на силите в Европа и света: когато отделните човешки същества, сломени и обречени, са гротескно-изобличително видени като „уродливи подобия на хора“. Тя е важна и днес – заради нравствено-етичните си послания, които имат надвремева определеност и обобщеност, насочващи към представата за свободата, съвестта, честта и отговорността като висши битийни категории на човешкото осъществяване.

Сам К. Константинов още в предговора я характеризира като „бележник“, „сборник късове за 1944 г.“, като мемоарният разказ приключва до 9 септември¹⁾. И макар подобни позовавания да създават усещане за непоследователност, за известна аморфност и по-скоро механична, външна свързаност на тези „късове“, художественият свят на произведението е цялостен и монолитен. Повествованието е стройно организирано и независимо от отделното претворявано събитие стриктно се подчинява на основния мотив символ, изведен имплицитно още в заглавието – за съкровения полет на духа към необятните простори на свободата и безсмъртието.

Времепространствените означения в този социалнополитически отблъскващ, а човешки затрогващ разказ също са строго конкретизирани, с което още веднъж се подчертава липсата на „каквато и да е измислица“, придържането към документално-достоверния рисунък на лично преживяното, болезненото вглеждане в измеренията на общностния трагизъм...

Една непълна година, а такава наситена събитийност в нея... Поразените сетива трудно биха подредили в някаква последователност всичко онова, което е наложило своите противоречиви рефлексии върху тях. Ала то не е и нужно... Защото сред драматичната повтаряемост на битието кризис човек губи способността да различи делничното от необикновеното, всекидневието от събитието. Отдалеч, след като войната е станала делник, навик, когато съвсем спонтанните – напрегнати и болезнено изживявани – въпроси за нейния смисъл, значение и завършек биват заменени от примиреното смълчаване, нещата придобиват потискаща еднаквост.

Но – парадоксално – тъкмо при прекъснатия естествен ход на живота, сред пушеците от взривовете, гроздовите ослепителни ракети и тряска на бомбите се отместват границите между реалност и фантазия, а пред обремененото човешко съзнание се откриват неочаквани възможности. „Тая година – пише К. Константинов, – хаотична, разлюшкана, изпълнена със страшно напрежение, имаше сама по себе си облика на недействителност и стигаше до халюцинация“, в която съвсем истинни обаче са многобройните и непоправими загуби: „хора, дом, лекомислие или вяра“. Но в живота и от всевладеещото зло би могло да се извлече някаква полза: в случая в замяна „мнозина трябваше да придобият много ценни неща: ново зрение, мъдрост, примесена с горчивина, и едно пълно очистване чрез простотата“. Затова и тази година не е просто

поредният възел в нишката на времето, а горестен събирателен образ на травматични места в колективната памет.

Година, трудно уловима в цялост – заради обхвата и значението ѝ, през която животът показва „всичките си лица“, а отделният човек – неподозирани свои черти.

Отделният човек... това тъжно възплъщение на пренаредените жизнени определители и ценностни ориентири, чието несигурно съществуване преминава между *потъналия в руини столичен град, малкото провинциално селище*, приютило евакуираните, *бедния пръстен дом* без никакви удобства, но с неоткрита другаде, дори в мирновременния живот, топлина и споделеност – последен пристан и утеха, *необятното поле* – „черно от пролетната влага, с наболи вече тук-там стръкове“, пресечено от толкова много пътища, от толкова много съществувания. Орачи, работници към околните фабрики, случайно преминаващи – всички те понесли със себе си тежкия товар на грижите за оцеляването, на отчаянието и на назрелия бунт, но и някак съучастващи – по своему – в „тоя бликнал живот“, нов, силен, завладяващ, победил всяка смърт.

Времето и пространството през 1944 г. са еднакво „тъмни от студ и мъка“, сред които преминава човешкият живот – обруган, унижен, лишен от каквито и да са изначални оптимистични перспективи, станал равнозначен на „една постоянна изостреност“, на „напрегнато и мъчително очакване“. В него стонове на отчаянието и на осъзнатата обреченост отчетливо се присъединяват към и без друго угнетително скръбната полифонична атмосфера на пряко видимото, в която особено пронизващи съзнанието са писъците на влаковете, ревят на сирените, подплашеният екот на селските камбани, тътенът на бомбите и зенитната артилерия...

Преките означители на непосредствено заобикалящото, което се е превърнало в „някакъв друг свят, непосетен и в най-мрачните ни сънища“.

Екстремалната ситуация на опита във и чрез болката и страданието поражда характерната неподправена предразположеност към себевглеждане, към дирене на основанията на индивидуалната присъственост в условията на неимоверно жизнено напрежение, към съкровен размисъл за непреходното в света, достигащ до знакови философски обобщения:

Човек е създаден за радостта. Тя е неговото право по всички земни и небесни закони. Ала въпреки неоспоримостта на това, банално вече, утвърждение, повече от радостта ние обичаме мъката си. Може би ние обичаме в нея онази голяма част от нас самите, която тя е изпепелила и която, струва ни се, още продължава да живее чрез нея. Или може би подсъзнателното очакване на едно малко чудо. Защото твърде отдавна е казано, че истинската радост се ражда от голямата скръб.

Истинската радост – тиха, светла, лелеяна като чиста, недосегната мечта, възлнуваща ума и сърцето, до която човек се приближава след толкова, безчет-

ни сякаш изпитания, с които вече е привикнал. За да върне отново усещането за смисъл, за стойност, за принадлежност.

Сред грохота, огъня, цинизма и смъртта – другите имена на повсеместното прецизно и „образцово“ унищожение – ненадейно, осиян от ореола на светостта и чудото, се откроява, за да се наложи впоследствие, един особен образ, с който се извежда водещото *нравствено-естетическо послание* на сборника. Функциите и значенията на този образ се свързват с неотменимото ревизиране на определени световъзприемателни нагласи, на разбиранията за самия себе си и за собственото място сред противоречивостта на пряко зримото.

Във въздуха хвърчаха греди, камъни, пръст, мъжете отново бързаха по линията, отново слагаха взрив, продължавайки стъпка по стъпка своята злоеща работа, а зад стъпките им също така бързо вървяха огънят и смъртта. Това беше оргия на садизъм. Когато последната сграда се сгромоляса и гъст дим покри половината от екрана, съвсем неочаквано над пушека изхвъркна птица, като зашеметена, подвоуми се малко, после изведнъж се оправи, издигна се по-нагоре, изви в широка дъга и изчезна към чистата далечина.

Птицата – онзи универсален метафоричен образ, отвъд времена и пространства, с който се изразява вярата в несломимостта на духа, във възвръщането, прототкриването опорите в живота и света. Стига да са отворени сетивата за това.

Един „съвършен символ на безсмъртие“, явяващ се тук смислово и структурно-композиционно като лайтмотив, а философски и житейски обусловено – като категоричен нравствен императив.

Тази водеща тематична линия намира своеобразна реализация в една от най-конотативно издържаните части в „Птица над пожарищата“ – „Малките“, проблематизираща най-големия екзистенциален абсурд: детското страдание. Присъствието на „мълчаливите, безропотни кредитори на живота“ сред погрома на войната е вид горестно-поучително изпитване – на човешките съвести, на моралните ценности, на устоите на общностното битие. Те, бивайки „нашите угризения за една огромна отговорност към хората“, със своята чистота и естествен стремеж към пълноценно възприемане и изживяване на даром получения живот, са натоварени с важно значение, с определяща роля.

На *контрапункт* – на безскрупулността и перфидността на силните на деня; на монотонизираните в устрема си унищожители на човешкото материално и духовно наследство.

На *обновители* – на новия, съграждан изпод развалините, свят, изпълван вече от хармоничните и възвисяващи клавирни звукове, в които е събрана „всичката земна радост, непобедима и безсмъртна“.

Сключеният кръг, краят и началото – последната победа на Живота, видяна като изстрадана истина и като духовен завет за утрешния ден.

БЕЛЕЖКИ

1. В изданието през 2011 г. от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ том „Път през годините. Неиздадени спомени“ К. Константинов предлага подробно описание на случилото се в този ден и размисъл за „съдбоносния смисъл на тая дата“.

IN THE PAINFUL EXPECTATION OF THE LAST VICTORY OF LIFE

Konstantinov, K. (2020). *Ptitsa nad pozharishtata*. Sofia: Koralov i Sie

✉ **Dr. Vladimir Ignatov**

Sofia University

“Alphonse de Lamartine“ 9th High French School

35, Patriarch Evtimiy Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: vladimir_ignatov@abv.bg